

Silvija Banić

Damast s podvodnog lokaliteta Gnalić i srodni primjerci sačuvani u Hrvatskoj¹

Silvija Banić
HR – 23 000 Zadar, Sv. Vinka Paulskog 32

UDK: 904-037.2"15"(262.3-11)
069(497.581.1 Biograd na Moru):908
Izvorni znanstveni rad/OriginalScientific Paper
Primljen/Received: 17. 6. 2014.

Ključne riječi : Gnalić, damast, povijesni tekstil, liturgijsko ruho, Venecija, Firenca, Carigrad

Key words: Gnalić, damask, historical textiles, liturgical vestments, Venice, Florence, Constantinople

Damast s podvodnog lokaliteta kod otočica Gnalić svakako je među najznačajnijim predmetima zbirke „Teret potopljenog broda iz 16. stoljeća“ Zavičajnog muzeja Biograd na Moru. Dosad je taj glasoviti nalaz u Hrvatskoj višekratno objavljivan i izlagan. Primaran cilj ovog rada je ukazivanje na sve dosad evidentirane srodne damaste te objašnjenje razloga njihove široke rasprostranjenosti.

BALA DAMASTA S LOKALITETA GNALIĆ

Trgovački brod imena *Gagliana grossa*, u vlasništvu venecijanske obitelji da Gagliano, isplovio je iz Venecije oko 29. listopada 1583. godine a na putu za Carigrad se nasukao i potonuo kod otočica Gnalića u Pašmanskome kanalu. Njegov teret, koji je osim sirovina sadržavao brojne predmete od stakla, mjedi, svakodnevnih uporabnih predmeta poput naočala, britvi i naprstaka, predmet je arheoloških istraživanja koja traju od 1967. godine do danas. Još je u prvoj istraživačkoj kampanji izronjena okovana škrinja u kojoj su osim drvene kutije s preciznom vagom i utezima bile tri lanene košulje, osam vunjenih kapa te bala svilenog damasta.

Kome je ta bala, dužine od čak 54 metra, bila namijenjena u Carigradu? Poznato je da je talijanske tkanine naručivao još sultan Mehmed II. (1444. – 1481.). Naime, u Carigradu i Bursi, glavnim centrima proizvodnje svilenih tkanina Osmanskog Carstva, tijekom 15. i 16. stoljeća damasti se nisu tkali. U slučajevima kada bi proizvodili tkanine čiji bi dekori oponašali one s talijanskih damasta, takve bi „kopije“ bile tkane u konstrukcijama lampasa i

baršuna. Danas se u Muzeju Topkapi u Istanbulu čuva više damasta istkanih u talijanskim manufakturama tijekom 16. stoljeća, a koji su bili korišteni za izradu kaftana, širokih hlača *shalvar* te za ukrašavanje interijera (najčešće je riječ o zastorima). Izgleda da su posebno cijenjeni bili damasti dekora *a brocone di capperi*² o prestižu kojih svjedoči i toga u koju je odjeven Gabriele Vendramin na Tizianovoj slici *Obitelj Vendramin pred relikvijarom Svetog Križa* (1543. – 1547., National Gallery, London).

Moguće je da je naš damast, jednako kao što je to bio slučaj s mnogim drugim vrijednim tkaninama, bio odaslan kao dar za *valide sultan* Nur Banu – majku sultana Murata III. (1574. – 1595.), koja je do svoje smrti 7. prosinca 1583. godine bila ravnopravnom vladaricom Osmanskog Carstva.³ Ona je, zajedno sa sultanovom *haseki* Safiye, uspješno pronalazila načine da putem posrednice ili *kire* (najčešće je to bila židovka, Esther *kira*) venecijanskom *bailu*⁴ javlja svoje prohtjeve od kojih su možda bili brojniji jedino oni velikog vezira Mehmed-paše

2 Mackie, L. W. (2003.): The Origins and Influences of Silk Damasks in the Topkapi Palace in Istanbul During the 16th Century, *Bulletin du CIETA* (80), Lyon, str. 39-48. Vrijedi svratiti pažnju na kneževu togu u Zbirci tekstila Kulturno-povijesnog muzeja u Dubrovniku (Inv. oznaka DUM KPM 18/T), skrojenu od crvenog damasta dekora *a brocone di capperi*. Temeljem usporedbe sa nekoliko togâ mletačkih prokuratora pohranjenih u Museo di Palazzo Mocenigo u Veneciji, dubrovački primjerak je moguće datirati u drugu polovinu 17. stoljeća.

3 Radić Rossi, I.; Bondioli, M.; Nicolardi, M.; Brusić, Z.; Coralić, L.; Vieria de Castro, F.: Brodolom kod Gnalića: ogledalo renesansne Europe, u: Filep, A.; Jurdana, E.; Pandžić, A. (ur.) (2013.): *Gnalić – blago potonulog broda iz 16. stoljeća. Izbor iz zbirke "Teret potopljenog broda iz 16. stoljeća" Zavičajnog muzeja Biograd na Moru*, katalog izložbe, Zagreb, str. 77.

4 *Bailo* je titula diplomatskog predstavnika Venecijanske Republike u Carigradu, koji je ujedno bio glava tamošnje mletačke zajednice. Na ovu se dužnost najčešće imenovalo mletački plemić podmakle političke karijere, ne samo zbog osjetljive prirode odnosa s otomanskim dvorom, već i uslijed otvorene „opasnosti“ da *bailo* tijekom obnašanja dužnosti zgrne veliko bogatstvo. Dok su mletački ambasadori u Francuskoj i Španjolskoj nerijetko morali ulagati vlastiti novac da bi njihova veleposlanstva mogla nesmetano funkcionirati, *bailo* u Carigradu raspolagao je velikim novčanim iznosima, budući da je sakupljao namete na mletački uvoz i izvoz. Vidi: M. P. Pedani, Safiye's Household and Venetian Diplomacy, *Turcica*, (32), 2000., str. 9–32, 13.

¹ Rad je dijelom temeljen na predavanju *Važnost identifikacije komparativnih primjeraka pri dokumentiranju povijesnih tekstila : primjer damasta s lokaliteta Gnalić*, izloženom na Prvom skupu muzejskih dokumentarista koji je u organizaciji Sekcije za muzejsku dokumentaciju Hrvatskog muzejskog društva održan u Rijeci 23. - 25. listopada 2013. godine.

1 Dekor damasta s lokaliteta Gnalić (crtež: Ana Filep, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb)

Pattern of the damask from the Gnalić shipwreck site (drawing: Ana Filep, Croatian History Museum /Hrvatski povijesni muzej/, Zagreb)

Sokolovića (1565. – 1579.).⁵ Mlečani su u Carigradu smatrani najsposobnijim trgovcima koji su mogli nabaviti najfinije, ali i najzačudnije predmete te je *bailo* zbog toga bio obasut najrazličitijim zahtjevima od strane otomanske

5 Dokumenti otkrivaju da je Sokolović u svojim brojnim narudžbama bio izrazito pedantan. Zahtijevao je odjeću, satove, staklene viseće svijećnjake za svoju džamiju koje su trebali izraditi staklari na Muranu, vojnu opremu, pa čak i portrete minulih osmanskih sultana. Narudžbama za satove, svijećnjake i vojnu opremu prilagao je vlastite detaljne skice. Godine 1578. naručio je i dvije tisuće kružnih prozorskih stakala (mlet. *ruj*), kakvi su 1583. godine ukrčani i na *Gaglianu grossu*. Iste 1578. godine dostavio je *bailu* u Carigradu uzorke tkanina čiju je nabavu zahtijevao. Nakon što su mu mletačke vlasti poslale sanduk pun tkanine tkane zlatnim nitima, ushićeno je odgovorio da tako finu venecijansku tkaninu nije vidio godinama. Raby, J. (2007.): *The Serenissima and the Sublime Porte: Art in the Art of Diplomacy, 1453-1600*, u: Carboni, S. (gl. ur.): *Venice and the Islamic World 828-1797*, New York, str. 97.

aristokracije. Tako *bailo* Agostino Nani u listopadu 1601. godine piše u Veneciju: „oni misle da mletački *bailo* ovdje drži trgovinu punu svake vrste robe.“⁶ Teško je odgo netnuti je li to zapisao zabavljen ili iscrpljen njihovim opetovanim narudžbama. Upravo su od njega bili tražili da – vjerojatno za sultanovu djecu – iz Mletaka dobavi pokoju „figurina curiosa... di quelle lavorate dalle monache“ (krpene lutke poput onih koje izrađuju redovnice). No, jednako kao istaknuti dužnosnici u Carigradu, dvije su sultanije najčešće zahtijevale tkanine. Safiye se s takvim molbama utjecala čak i engleskoj kraljici Elizabeti I., kojoj se u pismima obraća kao „sestra sestri, kraljica kraljici“. Nur Banu je, pak, daleko intrigantnija ličnost. Naime, navodno je bila venecijanskog podrijetla, odnosno potomak plemićke obitelji Venier. Ove su moguće veze bile posebno privlačne Mlečanima, budući da je njezin navodni rođak u drugom koljenu, Sebastiano Venier, ne samo jedan od heroja Lepantske bitke već je 1577. godine postao duždem. Ipak, mletački je Senat oprezno dvojio oko njezinog stvarnog identiteta. Unatoč tomu, sama Nur Banu kontinuirano je i u vlastitu korist igrala na kartu svojeg navodnog venecijanskog podrijetla – u svojim je poznim godinama još uvijek tvrdila da potječe iz obitelji koja je posjedovala palaču na Canalu Grande, iako nikada nije navela obiteljsko ime.

Početkom travnja 1578. godine mletački Senat javlja *bailu* Niccoli Barbarigu da je iz Venecije majci sultaniji poslano pedeset lakata bijelog satena – unatoč tomu što je bila zatražila trideset i šest lakata.⁷ Uzmemo li u obzir da je venecijanski lakat – u slučaju mjerenja dužine svilenih tkanina – iznosio 63,8 centimetara,⁸ dolazimo do ukupne dužine od oko trideset i dva metra satena poslana Nur Banu. Istog tog mjeseca *bailo* je od njezine *kire* zaprimio zahtjev da čim prije bude dostavljeno više tkanina različitih vrsta i boja, koje su morale biti najkvalitetnije izrade, budući da su bile namijenjene njoj i sultanu. Naime, *valide* i sultan su njegovali običaj da istog dana budu odjeveni u halje skrojene od identičnih svila. Esther *kira* je *bailu* uz zahtjev priložila i najmanje tri uzorka traženih tkanina, budući da joj Barbarigo odgovara da se jedna od tih svilenih tkanina (*panno*) ne tka u Veneciji. Za drugu vrstu tkanine, koja je bila gusto tkana zlatnim nitima, sultanija je znala da se ne proizvodi u Veneciji, ali je svejedno tražila od Mlečana da joj je nabave u Bolonji ili u Milanu. Koliko se Senat trudio udovoljiti njezinim zahtjevima, pokazuje pismo *bailu* napisano nekoliko mjeseci kasnije, u kojem stoji da su lagane svilene tkanine uspjeli vjerno reproducirati, ali da im isto ne polazi

6 „Onde credono qua che el bailo de Venetia tenghi botega aperta di ogni sorte di merci“. M. P. Pedani, (bilj. 4), 12.

7 Raby, J. (bilj. 5), str. 97, 99.

8 U slučaju mjerenja vunene tkanine, lakat je iznosio 68,2 centimetra. Prema: Davanzo Poli, D. (1988.): *I mestieri della moda a Venezia dal XIII al XVIII secolo*, Venezia, str. 343.

toliko dobro za rukom s traženom skupocjenom tkaninom gusto tkanom metalnim nitima. Ipak, gotove tkanine koje su naposljetku iz Venecije poslone u ime Senata (*in nome nostro*), očito su zadovoljile zahtjevu Nur Banu, jer kako se saznaje iz pisma Esther *kire bailu* – te su „tako lijepe tkanine pružile njezinoj gospodarici toliko zadovoljstva i veselja“. Da joj nije uvijek bilo lako udovoljiti, pokazuje slučaj iz lipnja 1583. godine, kad u zlovoljno intoniranom pismu *bailu* Gianfrancescu Morosiniju negoduje da su psići koje joj je poslao preveliki te da im je dlaka predugačka. Poželjela je nove, koji moraju biti maleni i bijeli.⁹

Uzevši u obzir sve okolnosti oko diplomatskog darivanja između mletačkih državnika i otomanske vladajuće elite, sasvim je opravdano zaključiti da je približno osamdeset i pet lakata damasta s Gnalici bio dar namijenjen utjecajnoj osobi iz palače Topkapi. Na to upućuje i pomno pakiranje dragocjene svile, koja je unutar okovane i lokotom zaključane škrinje bila presložena u listovima dugim osamdesetak centimetara, ovijena lanenim platnom i naposljetku zapečaćena s tri olovne plombe. Na svakoj plombi su utisnuti različiti žigovi koji bi trebali ukazivati na podrijetlo tkanine. Jedan od žigova ima motiv koji podsjeća na rešetku. Doretta Davanzo Poli taj simbol tumači kao znak koji se mogao postavljati na plombe tkanina s uzorkom – odnosno na tkanine izvedene na tkalačkom stanu kojim su upravljala dvojica majstora (*telaio al tiro*). Autoricu taj simbol ujedno podsjeća na shemu tkalačke konstrukcije petoveznog satena, a naš je damast tkan upravo „obrtanjem“ te konstrukcije (revers petoveznog satena za dekor te avers petoveznog satena za podlogu dekoru). Na drugoj plombi se vidi peterolatična ruža iznad koje je kruna – „emblem najviših vlasti Venecijanske Republike“ – desno od koje se nazire oštećeno slovo P, zbog čega D. Davanzo Poli zaključuje da su se postrance od ruže mogli nalaziti inicijali dužda Nicolò da Ponte (1578. – 1585.).¹⁰ Treći žig prikazuje grb s motivom stabla, koji autorica uvjetno vezuje uz lukešku obitelj Arbosani koja se nastanila u Veneciji u prvoj četvrtini 14. stoljeća, a u kojoj su se tkalačka znanja i vještine vjerno prenosile i njegovale generacijama: prema dokumentima, članovi te obitelji su aktivni u venecijanskoj tkalačkoj industriji sve do 1674. godine.¹¹ Unatoč tomu što je gotovo puna četiri stoljeća bio u škrinji na morskome dnu, damast se do otkrića 1967. godine očuvao u gotovo zapanjujuće dobrom stanju, čemu je pridonio niz povoljnih okolnosti. Svila nije

bila zaštićena samo grubim lanenim platnom kojim je bila ovijena, već i slamom kojom je bio prekriven čitav sadržaj škrinje. Morska voda je vjerojatno sporo prodirala unutar škrinje, koja se istovremeno oblagala vapnenom korom koja joj je postupno stvorila nepropusni ovoj. Na taj je način bilo onemogućeno strujanje slane vode te su se uvjeti u unutrašnjosti s vremenom ustalili. Prilikom otvaranja škrinje, tekstil je pronađen u gustoj crnoj tekućini teškog mirisa u kojoj je bilo napola istrunule slame te jak koncentrat željezne hrđe od unutrašnje oplata.¹² Laneno zaštitno platno bilo je posve izjedeno hrđom, dok je na samoj svili došlo tek do mehaničkih oštećenja na mjestima gdje je bila presavijena. Uslijed izloženosti hrđi i slanoj vodi izvorna boja damasta je sasvim nestala te ga danas vidimo u svijetložutoj nijansi. Izvorno je bio crvene boje, moguće grimizne (neki autori umjesto „grimizna“ koriste izraz „purpurna“,¹³ što može biti pogrešno protumačeno kao „ljubičasta“). Strana stručna literatura donosi podatke o visini tkanine (dimenzije od lijevog do desnog ruba) koja iznosi 62 centimetra, uključujući i rubove koji su u širini od 1,2 i 1,4 centimetra tkani u konstrukciji nepravilnog (četveroveznog) satena, završavaju dvama krupnim svilenim končićima, a središnjim dijelom prolazi jedna krupnija svilena nit.¹⁴ Nekoliko godina po otkriću jedine do danas sačuvane bale neiskrojene svile iz ranog novog vijeka, dogovoreno je da će čišćenje i restauracija damasta biti provedeni u restauratorskim radionicama Zaklade Abegg u Riggisbergu.¹⁵ Prema pouzdanim svjedočanstvima, dogovoreno je da će troškovi konzervarsko-restauratorskog zahvata biti namireni s dva metra damasta, koja su izrezana iz bale i pridružena bogatom fundusu Zbirke tekstila Zaklade Abegg. Ta je dužina utanačena iz razloga što visina raporta damasta iznosi 158 centimetara, a primarni interes Zaklade nesumnjivo je bilo posjedovanje isječka dovoljno dugačkog da zorno prikazuje

9 Raby, J. (bilj. 6), str. 100.

10 Na valjanost tog zaključka upućuje i sasvim recentni nalaz na lokalitetu Gnalici. Riječ je o skupini plombi, koje su izvorno nesumnjivo bile pričvršćene na tkanine, a među kojima je i plomba s likom i imenom dužda Nicolò da Ponte. Pronalazak ovih plombi daje naslutiti da su skupocjene svile činile značajan dio tereta *Gagliane grosse*. Na informacijama o ovom još neobjavljenom arheološkom nalazu zahvaljujem dr. sc. Ireni Radić Rossi, docentici na Odjelu za arheologiju Sveučilišta u Zadru i voditeljici arheoloških istraživanja na lokalitetu Gnalici.

11 Davanzo Poli, D. (2006.): *I reperti tessili di Gnalici*, u: Guštin, M., Gelichi, S., Spindler, K. (ur.): *The Heritage of the Serenissima. The Presentation of the Architectural and Archaeological Remains of the Venetian Republic*, Koper, str. 98, 99.

12 Petricioli, S. (1981.): Deset godina rada na hidroarheološkom nalazu kod Gnalici, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, (6/7), 40.

13 Petricioli, S. (1974.): Kulturno-historijsko značenje hidro-arheološkog nalaza kod Gnalici, u: Uranija, V. (gl. ur.), *Zadarsko otočje*, Zadar, str. 74.; Mileusić, Z. (ur.) (2006.): *Brodolom kod Gnalici*, Biograd na Moru, str. 12.; Filep, A.; Jurdana, E.; Pandžić, A. (ur.) (2013.), bilj. 3 str. 159.

14 Davanzo Poli, D. (2006.), bilj. 11, str. 98; Guštin, M. (2010.): Seta damascata, kataloška jedinica, u: Bova, A. (gl. ur.), *L'avventura del vetro: dal Rinascimento al Novecento tra Venezia e mondi lontani*, Milano, str. 495, s fotografijom detalja damasta na str. 287. Rubovi identične konstrukcije, tkani svilenom osnovom zelene boje, fragmentarno su se sačuvali na crvenom damastu pluvijala u samostanu sv. Frane u Šibeniku (sl. 7) za koji se iznosi da je vjerojatno nastao u venecijanskoj tkalačkoj manufakturi tijekom druge polovine 16. stoljeća. Upadno drugačije rubove ima, primjerice, zeleni damast zatečen u župnoj crkvi u Silbi (sl. 15), za koji se ovdje predlaže datacija u prvu polovinu 17. stoljeća i Firenca kao mjesto nastanka. Široki su 1,5 centimetar. Završavaju dvama krupnim svilenim končićima predenim od niti različitih nijansi (žuta, bijela, jarko ružičasta). Potom slijedi uži dio tkan u finijem taftu, temeljnom potkom i svilenom osnovom ružičaste nijanse. Najširi, unutrašnji dio ruba tkan je u satenu, na naizmjenične pruge (tri šire ružičaste i dvije uže bijele).

15 Petricioli, S. (1990.), O Zakladi Abegg u Riggisbergu kod Berna i o knjizi Metchild Flury-Lemberg, „Textil-Konservierung“, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, (16), str. 171-185.; Flury-Lemberg, M. (1988.): *Textile conservation and research. A documentation of the Textile Department on the occasion of the twentieth anniversary of the Abegg Foundation*, Bern, str. 328-331. Fotografija damasta snimljena tijekom restauracije objavljena je i u: Silvestri, I. (2010.): L'opera nuova nei tessuti del Rinascimento, u: Cuoghi Costantini, M. – Silvestri, I. (ur.), *La Collezione Gandini. Tessuti del Medioevo e del Rinascimento*, Bologna, str. 80.

čitav izgled raporta. Strogo simetričan dekor (sl. 1) na tkanini se niže u vertikalnom smjeru, dok se po širini ne umnaža (čitava kompozicija zauzima cijelu visinu damasta između rubova). Uzorak grade dva velika motiva međusobno povezana širokom povijajućom vrpcom s uzorkom šahovnice te krupnim, izvijenim granama iz kojih izbija zašiljeno lišće (koje podsjeća na lišće hrasta) te stilizirani plodovi mogramnja. Dva su motiva dominantna te se upravo po njima najlakše prepoznaju srodni primjerci, a posebno oni koji su se do danas sačuvali u manjim površinama. Prvi je kantaros koji je u donjoj zoni rebrast, dok je u gornjem dijelu razveden motivom balustrade. Dvije zone razdvaja „obruč“ s motivom šahovnice. Kantaros u svim varijantama ima dvije simetrične ručke S oblika, dok mu se oblik baze razlikuje kod damastâ iz druge polovine 16. i onih iz prve polovine 17. stoljeća (kod mlađih damasta volute baze su donekle masivnije te su naglašenije svinute). Drugi dominantni detalj je masivni, vegetabilni motiv koji se u stranoj literaturi najčešće opisuje kao stilizirani cvijet čkalja ili strička. I sitniji detalji su, dakako, značajni u identifikaciji tkanina iste dekorativne tipologije. Osim već spomenutih i uvijek prisutnih plodova mogramnja, koji se poput ornamentiranih kružnica na damastima javljaju u nizu različitih varijacija, karakteristični su i mali zvjezdasti motivi koje D. Davanzo Poli prepoznaje kao stilizirane cvjetove karanfila. Prije navođenja i opisivanja dosad prepoznatih tkanina ovakvog dekora (u gotovo svim slučajevima riječ je o damastima), vrijedi svratiti pažnju na nekoliko okolnosti važnih za tumačenje činjenice da je do danas – i u Hrvatskoj i u inozemstvu – sačuvan pozamašan broj primjeraka. Tome je prvenstveno razlog što su se tkale tijekom dugog razdoblja: tijekom druge polovine 16. i prve polovine 17. stoljeća, i to ne samo u Veneciji već i u Firenci, a sasvim moguće i u manufakturama drugih značajnih talijanskih centara tekstilne proizvodnje. Pojava ovog dekora vjerojatno je potaknuta nekoliko desetljeća starijim, no kompozicijski i stilski bliskim uzorkom koji krase tkanine čija se proizvodnja vezuje uz Genovu, a koji također odlikuje stroga simetričnost, motiv kantarosa te široke vrpce s uzorkom šahovnice.¹⁶ Produkcija svilenih tkanina s dekorom čija je inačica zastupljena i na damastu s Gnalića bila je, dakle, raširena i dugotrajna, što upućuje na zaključak da su na tržištu polučile značajan uspjeh. Razmjerima potražnje nesumnjivo je pogodovala i široka lepeza njihove namjene. Naime, dokazi potvrđuju da su se sasvim ravnopravno koristile ne samo za krojenje liturgijskog ruha (tkanine grandioznih dekora uvijek su bile poželjne u sakralnoj namjeni), već i za izradu

svjetovne garderobe: u prsluk od grimizocrvenog damasta ovakvog dekora odjevena je neznana dama (Mlečanka?) na slici Francesca Montemezzana (sl. 2), datiranoj između 1565. i 1575. godine.¹⁷ Haljinu od svijetlozelenog damasta s upadljivim motivom rebrastog kantarosa koji okružuju razlistale grane i vrpce s uzorkom šahovnice nosi i Caravaggiova sv. Marija Magdalena na slici *Magdalena pokajnica* (oko 1596., Galleria Doria Pamphilj, Rim). Osim za dijelove ženske odjeće, ovi su damasti korišteni i za muške odjevne predmete: poznato je da se tijekom druge polovine 16. stoljeća od njih kroje laganije, „ljetne“ toge mletačkih senatora.¹⁸ No, osim što su bili dovoljno skupocjeni i pomodni da bi odgovarali izradi reprezentativnih odjevnih predmeta najviših društvenih slojeva, ovakvi damasti – što nam danas može biti neobično – istovremeno su korišteni i u opremanju interijera. Lijep primjer tome pruža salon venecijanske palače Albrizzi (sl. 3),¹⁹ za prekrivanje čijih zidova je iskorištena impresivna količina crvenog damasta čiji je dekor pak posve identičan onome zelenog damasta iz Zbirke Fortuny u Veneciji, o kojem će biti riječi u nastavku rada.

TKANINE ISTE DEKORATIVNE TIPOLOGIJE SAČUVANE U INOZEMSTVU

Već je Doretta Davanzo Poli, argumentirajući venecijansko podrijetlo damasta s Gnalića, upozorila na velik broj tkanina istovjetnih dekora sačuvanih ne samo u Veneciji, već i na području Veneta. Pritom navodi da su joj poznate varijante u crvenoj (grimiznoj), zelenoj, žutoj i ljubičastoj boji.²⁰ Nekoliko njih je i sama objavila, a jedan od primjeraka je *brocatelle*²¹ tkan grimiznom osnovom, koji se danas čuva u Museo Civico u Trevisu. U katalogu je datiran u sredinu 16. stoljeća. Iako fragment *brocatellea* nije dovoljno velik da bi prezentirao čitav raport, na priloženoj fotografiji jasno se razaznaje kompozicija sa svim dekorativnim elementima izvedenima i na damastu s Gnalića: donji dio

17 Francesco Montemezzano (Verona, oko 1540. – Venecija, nakon 1602.) djelovao je u Veneciji, te uglavnom na području Veneta, a pretpostavlja se da je naukovao u Veroneseojoj radionici. Više u: Davanzo Poli, D. (1994.): *Mode a confronto*, u: Amendolagine, F.; De Feo, R.; Ganzer, G. (ur.): *Francesco Montemezzano in Palazzo Ragazzoni-Flagnini-Bilia: arte, storia e cultura nel Giardino della Serenissima*, Sacile, str. 59-63.

18 Davanzo Poli, D. (2008.): *I merletti e i tessuti della Pietà*, u: Ponzetta, A. T. (ur.), *La Pietà a Venezia. Arte, musica e cura dell'infanzia fra tradizione e innovazione*, Venezia, str. 134.

19 Na ustupanju fotografije zahvaljujem Totu Bergamu Rossiju i dr. sc. Ani Šverko, autorici knjige u kojoj je izvorno objavljena: Šverko, A. (2013.): *Giannantonio Selva. Dalmatinski projekti venecijanskoga klasicističkog arhitekta*, Zagreb, str. 87.

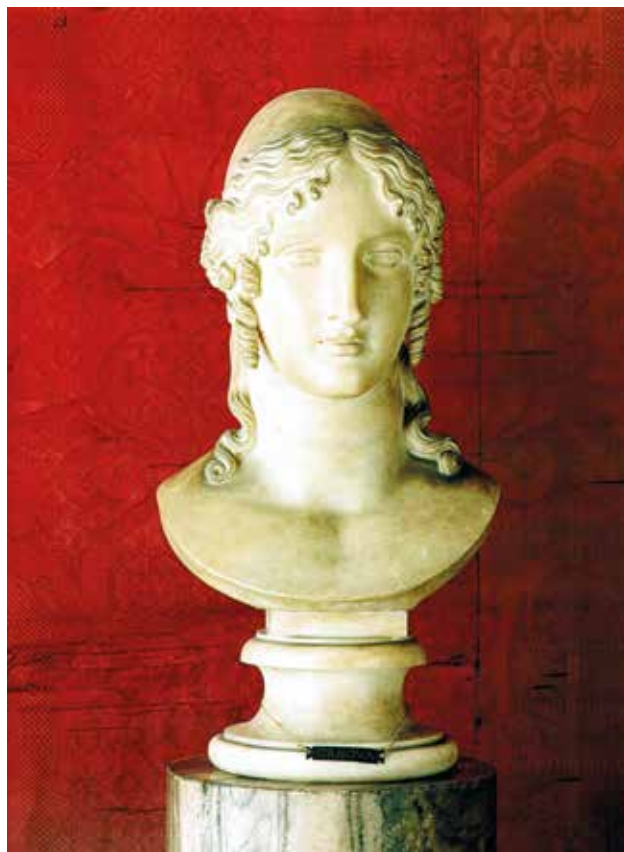
20 „Dell tipologia decorativa, ad enorme impianto compositivo, che caratterizza la pezza, esistono numerosi esempi in Venezia e in Veneto, nelle seguenti varianti di colore: rosso cremisi, verde, giallo, violetto. (...) Comunque l'alto numero di reperti tessili analoghi, con il medesimo decoro, sia pure varianti nella colorazione e nella fittezza di ordito e trama, conservati nel Dominio veneziano (tra laguna e Terraferma, di cui sarà proposto, in seguito, il dettagliato confronto), induce a ipotizzare trattarsi di manifattura veneta“. Davanzo Poli, D. (2006.), bilj. 11, str. 98, 99.

21 *Brocatelle* je po konstrukciji blizak lampasu, budući da je tkan dvjema osnovama od kojih je jedna temeljna, a druga vezujuća. Međutim, od lampasa se već na prvi pogled razlikuje po istaknutoj reljefnosti dekora tkanog u konstrukciji satena, a koja se postiže zahvaljujući krupnim nitima temeljne potke koja je u pravilu od lana ili od konoplje. Usp. Argentieri Zanetti, A. (1987.): *Dizionario tecnico della tessitura*, Udine, str. 20.

16 U najvećem broju slučajeva ovaj dekor je izveden na damastima. Usp. Cataldi Gallo, M. (1999.): *Galleria Nazionale di Palazzo Spinola – Tessuti*, Genova, str. 32; Morazzoni, G. (1941.): *Mostra de le antiche stoffe Genovesi dal secolo XV al secolo XIX*, Genova, tabla prva (nepaginirano); Cottini Petrucci, V. (1991.): *Seta a Genova 1491-1991.*, Genova, str. 50; Peri, P. (1992.): *I parati liturgici di Caldarola*, u: Dal Poggetto, P. (ur.), *Le arti nelle Marche al tempo di Sisto V*, Milano, str. 113, 114.

2 Francesco Montemezzano (atrib.), *Dama s vjevericom*, detalj. Ulje na dasci, 133.5 x 98 cm, između 1565. i 1575. Rijksmuseum, Amsterdam (preuzeto s: <https://www.rijksmuseum.nl/en/collection/SK-A-3990>)
 Francesco Montemezzano (atrib.), *Portrait of a Woman with a Squirrel*, detail. Oil on panel, 133.5 x 98 cm, between 1565 and 1575. Rijksmuseum, Amsterdam (downloaded from: <https://www.rijksmuseum.nl/en/collection/SK-A-3990>)

3 Palazzo Albrizzi, Venecija. Detalj damasta na zidovima salona (foto: T. Bergamo-Rossi)
 Palazzo Albrizzi, Venice. Detail of the parlour walls furnishing (photo: T. Bergamo-Rossi)

rebrastog kantarosa, polovina stiliziranog cvijeta čkalja povezanih razlistalim granama (s plodovima mogranja i zvjezdicama – karanfilima) i širokom vrpcom s uzorkom šahovnice. Zbog težine i manjka podatnosti – karakteristikâ *brocatellea* koje proizlaze iz njihove specifične tkalačke konstrukcije – te „ogromnih dimenzija dekora“ zaključuje se da je tkanina izvorno bila namijenjena opremanju interijera.²²

U mjestu Corbolone nedaleko od Portogruara (Veneto) sačuvana je dalmatika od damasta ove tipologije, također u crvenoj (moguće grimiznoj) boji.²³ Komadi zelenog damasta srodnog dekora sekundarno su upotrijebljeni (vjerojatno tijekom 18. stoljeća) za izradu leđnog križa misnice u crkvi Sv. Vita u Ovaru (Friuli). Iako je katalogska jedinica misnice ilustrirana fotografijom na kojoj se vidi tek manji segment damasta, zbog karakterističnog stiliziranog cvijeta čkalja i dvaju plodova mogranja iznad njega, bez sumnje

se zaključuje da je riječ o damastu iz ove skupine.²⁴ Dva su zelena damasta, različitih nijansi, iskorištena za izradu misnice i pluvijala u katedrali u Veroni. Onaj tamniji, čijih je više fragmenata iskorišteno za krojenje misnice, datiran je u drugu polovinu 16. stoljeća, dok se za maslinastozeleni damast pluvijala zbog određenih „krutosti“ u dekorativnim elementima predlaže kasnija datacija, odnosno prva polovina 17. stoljeća.²⁵ U Bovoloneu kod Verone sačuvan je pluvijal od crvenog (grimiznog) damasta, pretpostavljenog proizvoda venecijanskih manufaktura nastalog tijekom prve četvrtine 17. stoljeća.²⁶

U venecijanskim crkvama i zbirkama sačuvalo se nekoliko damasta koji s primjerkom s Gnalića mogu biti dovedeni u blisku vezu ne samo temeljem dekora, već i podudarnosti u dimenzijama raporta, visini tkanine te konstrukciji. Najbrojniji su primjerci damasta tkanih od svile bojene u crvenu (grimiznu) boju. Od takvog je damasta izrađen

22 Davanzo Poli, D. (1994.): *Tessuti antichi. Tessuti – Abbigliamento – Merletti – Ricami. Secoli XIV-XIX*, Treviso, str. 26.

23 Turrin, P. (1977.): Schede, u: Mariacher, G. (ur.), *Stoffe antiche del Friuli Occidentale sec. XVI-XIX*, Udine, str. 40, tabla br. 21 (nepaginirano). Fotografiju dalmatike vidi i u: Elena de Sabbata (2006.): *I manufatti tessili*, u: Goi, P. (ur.), *Storia e Arte nel Pordenonese III. Museo Diocesano d'Arte Sacra. L'Arredo*, Pordenone, str. 107.

24 Bertone, M. B. (1991.): *Paramenti sacri di Ovaro*, Udine, str. 54.

25 Rigoni, C. (1993.): Pianeta, Piviale, katalogske jedinice 8. i 14., u: Ericani, G.; Frattaroli, P. (ur.), *Tessuti nel Veneto. Venezia e la Terraferma*, Verona, str. 318-320, 327-328.

26 Frattaroli, P. (1993.): Piviale, katalogska jedinica 28, u: Ericani, G. – Frattaroli, P. (ur.), *bilj.* 25, str. 338-339.

misni ornat sačuvan u crkvi San Geremia, koji se sastoji od misnice i štole. Na podstavi misnice je natpis „I.G.P.F. / Anno Domini / MDLVIII / RIN. MDCCCXX“, koji otkriva da je misnica izrađena 1558. godine, a obnovljena 1820. godine.²⁷ Fragmenti jednakog damasta upotrijebljeni su za izradu jastuka pronađenog u grobu sv. Venerija u crkvi Santa Maria del Rosario (Gesuati).²⁸ Dijelovi misnog ornata od crvenog damasta sačuvani su i u crkvi Santa Maria della Visitazione (Chiesa della Pietà). Doretta Davanzo Poli u tekstu o tom ornatu među komparativnim primjercima navodi fragment damasta u Ermitažu u Sankt Peterburgu (nažalost bez citiranja izvora), dok posebno ističe damast s Gnalića.²⁹ Isječak crvenog damasta (dimenzija 35 x 18,5 centimetara) sačuvao se i na prednjoj strani misnice od crvenog *moiré* tafta u Santa Maria Gloriosa dei Frari.³⁰ Osam fragmenata srodnog zelenog damasta, datiranog u prvu četvrtinu 17. stoljeća, pripada Zbirci tekstila pri Fondazione Querini Stampalia.³¹ Fundusu Museo di Palazzo Mocenigo pripadaju tri primjerka dekorativno i konstrukcijski srodnih crvenih damasta. Prvi je sačuvan u više fragmenata sekundarno upotrijebljenih za krojenje prednjeg dijela haljetka od baršuna (inventarna oznaka Cl. XXIV n. 1122). Od drugog damasta je sačuvano „krilo“ dimenzija 113 x 107 centimetara (Cl. XXIII n. 1023), dok je od trećeg sačuvan najmanji te ujedno najlošije očuvan komad (45.5 x 43 centimetara; Cl. XXIII n. 1349). Isti muzej posjeduje i dva povećana komada *brocatellea* (154 x 61,5 centimetar, Cl. XXIII n. 0466 i 168 x 61 centimetar, Cl. XXIII n. 0468) s grimiznim dekorom na zagasitozlatnoj podlozi.³² Ovaj *brocatelle* i ranije spomenut primjerak u Trevisu jedine su poznate do danas sačuvane tkanine ove dekorativne tipologije koje nisu tkane u tehnici damasta. Zbirka tekstila Mariana Fortunyja u Veneciji posjeduje *parochet*³³ skrojen od zelenog damasta čiji se dekorativni repertoar ponavlja i na damastima u Museo di Palazzo Mocenigo, Chiesa della Pietà i palači Albrizzi. Doretta Davanzo Poli ga datira

27 Pavon, M. (1972.): *Forme e tecniche nell' arte tessile*, Treviso, str. 28, fig. 18; Davanzo Poli, D., bilj. 18, str. 135.

28 Nije objavljen. Zahvaljujem kolegici Doretta Davanzo Poli na obavijesti o nalazu te na ustupanju fotografije jastuka.

29 Autorica se prisjeća da je 2005. godine, kada je zajedno sa skupinom stručnjaka s Università Ca' Foscari posjetila biogradski muzej, ostala zapanjena pred pedeset i četiri metra damasta iz 1583. godine koji se sačuvao pod morem gotovo puna četiri stoljeća. Davanzo Poli, D., bilj. 18, str. 135.

30 I pri analizi ovog primjerka Doretta Davanzo Poli ne propušta povući paralele s damastom s Gnalića: „Stessa tipologia decorativa e tecnica (...) è stata rinvenuta nella stiva di una nave veneziana, affondata su uno scoglio non lontano da Zara, dopo il 1582, data incisa in un cannone facente parte della mercanzia, firmato 'Alberghetti', famiglia di artisti dei metalli, cui si deve una delle vere da pozzo del cortile di Palazzo Ducale.“ Davanzo Poli, D.; Riccadona, N. M. (2014.): *Otto secoli di arte tessile ai Frari. Sciamiti, velluti, damaschi, broccati, ricami*, Padova, str. 48-49.

31 Davanzo Poli, D. (1987.): *Tessuti – inventario*, Collana queriniana 2, Fondazione scientifica Querini Stampalia, Venezia, inv. oznaka C 29, bez pag.

32 Nijedan od ovih primjeraka nije objavljen, no njihove su fotografije kao i kratke kataloške jedinice dostupne u online katalogu Muzeja: <http://www.archiviodellacomunicazione.it/Sicap/opac.aspx?WEB=MuseiVE>

33 U hebrejskoj liturgiji, *parochet* je zastor kojim se u sinagogi prekriva Aron Kodesh – niša u koju se polažu svici Tore.

u drugu polovinu 16. stoljeća, pozivajući se u kataloškoj jedinici i na damast s Gnalića i njegovu prilično preciznu dataciju. Ipak, autorica ne otklanja mogućnost da je damast *parocheta* mogao nastati i u desetljećima nakon tkanja damasta s Gnalića, čemu sam se i sama sklona prikloniti, budući da su na njegovom dekoru vidljivi pomaci koji daju naslutiti svojevrsnu evoluciju „dekora s Gnalića“. Takve su varijacije u dekoru, koje tumačim kao mlađe invencije, primjerice „ovnujske“ volute u podnožju kantarosa, uvelike minuciozniji i razigraniji dekor plodova mogranja te pojava nekoliko sitnijih detalja kojih na damastu s Gnalića nema, a kojima se ovdje nastoji gušće ispuniti prostor između dominantog motiva cvijeta čkalja i grana koje ga okružuju (sitniji motivi plodova mogranja i pedantni izboji iz masivnih grana u obliku svinutih listića). Ipak, raport damasta i dalje ima impresivnu visinu od 147 centimetara, dok širina tkanine iznosi 60 centimetara. Kao komparativni primjerak D. Davanzo Poli navodi i *parochet* od damasta ljubičaste boje sačuvan u *Comunità ebraica veneziana*, koji je zasad neobjavljen.³⁴

Fortunyjev *parochet* nam je značajan za nastavak rasprave iz još dva razloga. Prvi leži u činjenici da mu velike dimenzije (208 x 185 centimetara) omogućuju da vidimo kako dekor damasta smisljeno i neprekidno teče u slučajevima kada se njegovi komadi nižu jedni za drugim. Takvo je projektiranje dekora izuzetno važno u slučajevima kada se damastom prekrivaju zidovi (sl. 3) ili se kroje bilo kakvi predmeti većih dimenzija. Drugi važan detalj na njemu zastupljenog dekora je upadljivi heraldički ljiljan (*fleur de lis*) prikazan u središnjem dijelu kompozicije – između dvaju plodova mogranja postavljenih iznad kantarosa.

Prema tumačenju Domenice Digilio, *fleur de lis* na damastima ove tipologije znak je njihovog firentinskog podrijetla. Autorica je objavila dva pluvijala iz katedrale u Volterri, od kojih je jedan skrojen od crvenog, a drugi od tamnoplavog damasta, čiji je dekor identičan ne samo onima u Zbirci Fortuny, Museo di Palazzo Mocenigo, Chiesa della Pietà i palači Albrizzi u Veneciji, već i nekim primjercima sačuvanim u Hrvatskoj, a o kojima će biti riječi dalje u tekstu. U kataloškoj jedinici crvenog pluvijala iz katedrale u Volterri, koji datira u prvu polovinu 17. stoljeća, D. Digilio se osvrće i na damast s Gnalića, „pronađen na venecijanskom brodu 'Gagiana' potonulom 1583. godine.“ Autorica zaključuje da su dekori dvaju damasta gotovo identični, osim u detalju heraldičkog ljiljana, koji vidi kao „potpis“ firentinskih manufakturna.³⁵ Oba pluvijala u Volterri, čiji se damasti razlikuju samo po boji, nose grb biskupa Niccolò Sacchetti (1635. – 1650.), Firentinca, što ide u prilog i predloženom

34 Davanzo Poli, D. (2008.): *Le collezioni della Fondazione di Venezia. I tessili Fortuny di Oriente e Occidente*, Torino, str. 278, 279.

35 Digilio, D. (1994.): *Echi della Controriforma nel rinnovo delle vesti liturgiche*, u: Martignoni, R. (ur.), *La cattedrale di Volterra tra maniera e riforma*, Venezia, str. 110, 111.

podrijetlu i dataciji damasta.³⁶ Identičan dekor vidljiv je i na damastu pluvijala u minhenskoj Zbirci Bernheimer, koji je također datiran u prvu polovinu 17. stoljeća, dok se međutim kao mjesto nastanka pogrešno navodi Španjolska.³⁷ U Toskani je zabilježen još jedan liturgijski predmet koji možemo pridružiti ovoj skupini: misnica u crkvi San Biagio u Montepulcianu kod Siene, skrojena od više komada zelenog damasta koji se može bliže usporediti s dvama damastima iz Volterre.³⁸ U pregledu tkanina objavljenih u inozemnoj literaturi, a koje se u pogledu tkalačke konstrukcije i zastupljenog dekora s pravom mogu dovesti u vezu s damastom s lokaliteta Gnalić, preostaju nam još tri primjerka: prvi je fragment crvenog damasta koji se, kao dio Zbirke Gandini, čuva u Museo Civico d'Arte u Modeni. Iako mu dimenzije iznose svega 70 x 64 centimetra, zbog čega je vidljiva tek polovina visine raporta, rebrasti kantaros flankiran polovinama velikog cvijeta čkalja, okružen razlistalim granama, vrpcom s uzorkom šahovnice te plošnim plodovima mogranja, sasvim su dovoljni da i u njemu prepoznamo ostatak damasta ove dekorativne grupe. Zbog već spomenutih „ovnujskih“ voluta podno kantarosa, gušće ornamentiranih plodova mogranja te općenito dekora zasićenog sitnijim motivima, bila bih sklona približiti ga (firentinskim) primjercima iz Volterre i Montepulciana te ga datirati u prvu polovinu 17. stoljeća. Međutim, Iolanda Silvestri kao podrijetlo damasta navodi Veneciju te ga datira u 1583. godinu – upravo u godinu potonuća *Gagliane grosse*! Na takav zaključak su je potaknuli prilozi inozemnih stručnjaka o „bali damasta dugoj 54 metra pronađenoj 1967. godine, a koja se čuva u Zavičajnom muzeju u Biogradu na moru.“³⁹ Pluvijal od blisko ornamentiranog ljubičastog damasta iz prve polovine 17. stoljeća sačuvan je u provinciji Sondrio u Lombardiji.⁴⁰ Naposljetku, primjercima objavljenim u inozemstvu treba pridružiti damast plave boje iz Fondazione Antonio Ratti u Comu, široko datiran između 1550. i 1650. godine te pretpostavljen kao proizvod talijanskih manufaktura.⁴¹ Iako njegova fotografija dokumentira tek manji segment raporta, zbog slabije razvedenosti dekora (jednostavno ornamentirani plodovi mogranja) koji je izrazito blizak crvenim damastima u Rabu (sl. 4), Skradinu (sl. 9) te u samostanu sv. Frane u Šibeniku (sl. 7), može se pretpostaviti da je istkan u Veneciji tijekom druge polovine 16. stoljeća.

36 Digilio, D. (1991.): Parati della Cattedrale di Volterra, *Arte Tessile*, (2), Firenze, str. 17, 18.

37 Durian-Ress, S. (1991.): *Textilien Sammlung Bernheimer. Paramente 15.-19. Jahrhundert*, München, str. 158, 159.

38 Ciatti, M. (1994.): Note sulla storia dei tessuti a Siena, u: Ciatti, M. (ur.), *“Drappi, velluti, taffetà e altre cose”. Antichi tessuti a Siena e nel suo territorio*, Siena, str. 33.

39 Silvestri, I. (2010.): Frammento di telo, kataloška jedinica 158, u: Cuoghi Costantini, M.; Silvestri, I. (ur.), bilj. 15, str. 204.

40 Scaramellini, G. (ur.) (2002.): *I tesori degli emigranti. I doni degli emigranti della provincia di Sondrio alle chiese di origine nei secoli XVI-XIX*, Milano, str. 266.

41 Buss, C. (ur.) (1997.): *Seta e colore*, Collezione Antonio Ratti, Vol. VI, Milano, str. 26, 27.

4 Revers jastuka za misal u samostanu franjevki sv. Antuna Opata u Rabu (foto: S. Banić)

Reverse of the Missal cushion in the Franciscan Convent of St. Anthony the Abbot in Rab (photo: S. Banić)

SRODNI DAMASTI DOSAD EVIDENTIRANI U HRVATSKOJ

Za izradu presvlake jastuka za misal (54 x 28 centimetara) u samostanu franjevki sv. Antuna Opata u Rabu (sl. 4) sekundarno su upotrijebljena tri fragmenta crvenog damasta različitih dimenzija.⁴² Unatoč manjim sačuvanim površinama na kojima se može razaznati tek dio dekora, zbog lijepo vidljivog kantarosa, grane i vrpce koja ju okružuje te stiliziranih plodova mogranja čiji je ornament još uvijek jednostavan, možemo ga istaknuti kao komparativni primjerak nastao u venecijanskim manufakturama tijekom druge polovine 16. stoljeća.

Već sam u tekstu o jastuku iz Raba iz 2012. godine napomenula da sam srodne damaste evidentirala i na

42 Banić, S. (2012.): Prilog poznavanju sakralnih inventara otoka Raba: najvrjedniji povijesni tekstili sačuvani na misnom ruhu i drugim dijelovima liturgijske opreme, u: Andrić, J.; Lončarić, R.: *Rapski zbornik II*, Zagreb, str. 464, 465, 479.

Sab Avers i revers zastave baruna Franje Čikulinija, prikazano u smjeru pružanja dekora damasta. Hrvatski povijesni muzej, Zagreb (foto: S. Banić)

Obverse and reverse of the banner of Baron Franjo Čikulini shown in the direction of the damask pattern layout. Croatian History Museum /Hrvatski povijesni muzej/, Zagreb (photo: S. Banić)

liturgijskom ruhu u drugim sredinama, te sam tom prilikom upozorila na postojanje onih koji su mi tad bili poznati. Bili su to primjerci iz nekadašnje katedrale u Osoru, župne crkve u Silbi, župne crkve u Molatu i župne crkve u Pašmanu. Tijekom sljedećih godina taj se katalog značajno proširio novim otkrićima. Dijelove liturgijskog ruha koji su u cijelosti ili djelomično izrađeni od ovih damasta prepoznala sam i u župnoj crkvi u Pićnu, katedrali u Krku, župnoj crkvi u Omišlju, župnoj crkvi u Premudi, zbirci tekstila u Skradinu, samostanu sv. Frane u Šibeniku, Novoj crkvi u Šibeniku, crkvi Gospe od Sedam Žalosti u Komiži, crkvi sv. Josipa (sv. Lazara) na Čiovu te u Pustinji Blaca na Braču.

Jedini do sad evidentiran predmet skrojen od ovakvog damasta, a koji nije liturgijske namjene, jest zastava baruna Franje Čikulinija iz Zbirke zastava i zastavnih vrpca Hrvatskoga povijesnog muzeja u Zagrebu (sl. 5ab). Potječe s područja Vinodola, kojim su pripadnici obitelji Čikulini (Cikulini, podrijetlom iz Venecije) u ime feudalne dinastije Zrinskih upravljali još od 1577. godine.⁴³ Zastava (59 x 56 centimetra) zapravo je fragment crvenog damasta na čijem je aversu i reversu slikano zlatnom bojom i temperom. Na reversu je grb oko kojega teče natpis s 1663. godinom. Sama godina, koja se odnosi na vrijeme izrade (slikanje) zastave, ne može se vezati uz damast koji je sasvim sigurno nastao nešto ranije, odnosno tijekom prve polovine 17. stoljeća. Dekor se ne može posve iščitati, budući da je

43 Muzejska oznaka zastave je PHM inv. br. 2130. Više u: Matejčić, R. (1988.), Uvod, u: Tomičić, J. (gl. ur.), *Prošlost i baština Vinodola*, Zagreb, str. 14, 78, 156, 157; Borošak-Marijanović, J. (1996.): *Zastave kroz stoljeća. Zbirka zastava i zastavnih vrpca Hrvatskoga povijesnog muzeja*, Zagreb, str. 95.

značajan dio površine oslikan, no zahvaljujući motivima koji su ostali slobodni (kantáros, segmenti motiva cvijeta čkalja, zvjezdasti cvjetovi karanfila, plodovi mogramnja te vrpca s uzorkom šahovnice), sasvim je jasno o kojoj je kompoziciji riječ. Unatoč tomu što dio gdje bi se trebao nalaziti *fleur de lis* nedostaje, kao mjesto nastanka damasta možemo pretpostaviti Firencu, budući da ga niz zastupljenih detalja tipološki smješta u podgrupu damasta kojoj pripada i *parochet* iz Zbirke Mariana Fortunyja u Veneciji (gusti ornament plodova mogramnja, niz kružnica na bazi kantarosa, sitni plodovi mogramnja koji izbijaju iz grana i drugo; usp. sl. 13, 15, 16, 17, 22).

Sveukupno gledajući, među do danas sačuvanim ovakvim damastima u Hrvatskoj najbrojniji su oni crvene boje. Izuzetno opisane vinodolske zastave i jastuka iz Raba, crveni damasti sačuvani su u Pićnu, Omišlju, Premudi, Pašmanu, Skradinu (u dvije varijante), samostanu sv. Frane u Šibeniku i na Čiovu. U drugu polovinu 16. stoljeća mogu se datirati oni iz Šibenika (sl. 7), sa Čiova (sl. 6), Premude (sl. 8ab), Pašmana (sl. 10) te jedan od dvaju skradinskih (sl. 9), a kao mjesto nastanka može se pretpostaviti Venecija. Neki od ovih primjeraka su poznati iz domaće literature, međutim nisu bili dovedeni u vezu s damastom s Gnalića. Jedan od njih je onaj na misnici iz crkve sv. Josipa (ranije sv. Lazara) na Čiovu.⁴⁴ Skrojena je od više fragmenata damasta, a leđni dio joj krasi križ izveden prilično arhaičnim vezom, vjerojatno djelom domaćeg vezioca nastalim tijekom 16. stoljeća. Misni ornat iz samostana sv. Frane u Šibeniku, koji se sastoji

44 Bezić Božanić, N. (2005.): Liturgijski predmeti u župi Sv. Jakova, u: Radić, D. (gl. ur.), *Župa Sv. Jakova Čiovo – Trogir, Trogir*, str. 179, 181.

6 Misnica iz crkve sv. Josipa (sv. Lazara) na Čiovu (izvor : Bezić Božanić, N. /bilj. 44/)

Chasuble from the Church of St. Joseph (St. Lazarus) on the Island of Čiovo (source: Bezić Božanić, N. /note 44/)

7 Pluvijal u samostanu franjevaca konventualaca sv. Frane u Šibeniku, detalj (foto: S. Banić)

7 Cope in the convent of Conventual Franciscans of St. Francis in Šibenik, detail (photo: S. Banić)

od pluvijala (sl. 7), dvije dalmatike i manipula, po predaji je pripadao jednom od franjevaca iz roda Divnića. Dijelovi ornata su publicirani u dva navrata, no prvenstveno zahvaljujući kompozicijama vrijednog figuralnog venecijanskog veza iz druge polovine 16. stoljeća koje ukrašavaju rubni

8ab Komadi damasta na bočnim površinama leđne strane misnice iz župne crkve Rođenja Blažene Djevice Marije (nekada sv. Jakova Apostola) na Premudi. Zbirka tekstila Zadarske nadbiskupije, Zadar (foto: S. Banić)

Damask segments on the lateral sections on the back of the chasuble from the Parish Church of the Birth of the Blessed Virgin Mary (formerly of St. James the Apostle) on the Island of Premuda. Zadar Archbishopric Textile Collection, Zadar (photo: S. Banić)

pojas i kapuljaču pluvijala te obje strane dalmatika.⁴⁵ Vrijedi upozoriti da je vez na šibenskim dalmatikama umnogome blizak onome na prije spomenutoj dalmatici iz Corbolonea kod Portogruara.⁴⁶ Čini se da se venecijanski damasti iz ovog razdoblja mogu prepoznati ne samo zahvaljujući izostanku heraldičkog ljljana, već i po jednostavnim, „valovitim“ šarama kojima je razigrana površina plodova mogranja. Ti su detalji prisutni i na damastu upotrijebljenom za bočne površine prednje i leđne strane misnice iz župne crkve Rođenja Blažene Djevice Marije (nekada sv. Jakova Apostola) na Premudi (sl. 8ab), damastu na kapuljači i rubnom poja- su pluvijala (sl. 9) u zbirci tekstila župe Porođenja Blažene

45 Demori Staničić, Z. (2008.): Figuralni umjetnički vez obrednog ruha iz vremena renesanse u Dalmaciji i Istri, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, (32), str. 76, 78; Kalauz, K. (1998.): Kroz crkvenu umjetnost, u: Lambaša, G. (ur.), *Na slavu Božju : 700 godina Šibenske biskupije*, Šibenik, str. 138, 139, 140.

46 Vidi bilj. 23.

9 Rubni pojas (detalj) i kapuljača pluvijala u zbirci tekstila župe Porođenja Blažene Djevice Marije u Skradinu (foto: S. Banić)

9 Orphrey band (detail) and hood of the cope in the textile collection of the Parish of the Birth of the Blessed Virgin Mary in Skradin (photo: S. Banić)

11 Dalmatika u župnoj crkvi Navještenja Marijinog u Pićnu, detalj (foto: S. Banić)

Dalmatic in the Parish Church of the Annunciation of the Blessed Virgin Mary in Pićan, detail (photo: S. Banić)

10 Jedan od četiri fragmenta damasta na pluvijalu iz župne crkve Rođenja Blažene Djevice Marije u Pašmanu. Zbirka tekstila Zadarske nadbiskupije, Zadar (foto: S. Banić)

10 One of four fragments of damask on the cope from the Parish Church of the Birth of the Blessed Virgin Mary in Pašman. Zadar Archbishopric Textile Collection, Zadar (photo: S. Banić)

Djevice Marije u Skradinu⁴⁷ te u određenoj mjeri i na četirima fragmentima damasta sekundarno upotrijebljenima (vjerojatno krajem 18. stoljeća) za krojenje pluvijala iz župne crkve Rođenja Blažene Djevice Marije u Pašmanu (sl. 10). Pluvijal je skrojen od tri različite vrste tkanina. Četiri fragmenta damasta s kraja 16. stoljeća su nažalost manjih dimenzija, no ipak dovoljnih da dokumentiraju dijelove svih važnih dekorativnih elemenata. Detalj po kojem se ističe je stilizirani cvijet zatvorenih latica (tulipan?) koji izlazi iz kantarosa, a osim na crvenom primjerku sa Čiova (sl. 6) javlja se još samo na zelenom damastu u Novoj crkvi u Šibeniku (sl. 18). Na početak 17. stoljeća treba datirati damast dviju dalmatika u župnoj crkvi Navještenja Marijinog u Pićnu (sl. 11), koji bi zbog prisutnog heraldičkog ljiljana trebalo pripisati firentinskim tkalačkim radionicama. Dekor damasta

47 Važno je obrazložiti zbog čega se za zbirku povijesnoga liturgijskog ruha, koja se danas čuva u župnom (nekadašnjem biskupskom) dvoru u Skradinu ne može tvrditi da pripada inventaru nekadašnje skradinske katedrale, odnosno današnje župne crkve. Inventarni katalog zbirke obuhvaća 254 predmeta izrađena od tekstila nastala u rasponu od 16. do 20. stoljeća. Međutim, poznato je da je don Ante Lovrić – Caparin (župnik u Skradinu od 1969. do 2005. godine) u Skradin donosio staro liturgijsko ruho koje bi zatekao odbačeno od drugih župa, pa i od katedralne župe sv. Jakova u Šibeniku. Tako se u Skradinu danas čuvaju i, primjerice, dijelovi misnih ornata šibenskih biskupa Karla Antuna Donadonija (1723. – 1756.) i Nikole Divnića (1766. – 1783.) Budući da je svo ruho objedinjeno te da nije vođena nikakva evidencija o njegovom podrijetlu, danas je nemoguće reći koje je predmete don Ante Lovrić – Caparin zatekao u Skradinu, a koliko je njih (i odakle!) donio tijekom godina.

12 Pluvijal iz župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Omišlju (foto: MK, KO. u Rijeci)

Cope from the Parish Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary in Omišalj (photo: Ministry of Culture, Conservation Department in Rijeka)

13 Velum za kalež u zbirci tekstila župe Porođenja Blažene Djevice Marije u Skradinu (foto : S. Banić)

Chalice veil in the textile collection of the Parish of the Birth of the Blessed Virgin Mary in Skradin (photo: S. Banić)

u Pićnu jednostavniji je od damasta pluvijala u župnoj crkvi Uznesenja Marijina u Omišlju⁴⁸ (sl. 12), te damasta od kojeg su izrađeni velum za kalež (sl. 13) i štola u skradinskoj zbirci. Uočava se da su primjerci iz Omišlja i Skradina dekorativno upečatljivo bliski damastu zastave baruna Franje Čikulinija (sl. 5ab) odnosno damastima iz palače Albrizzi, Zbirke Mariana Fortunyja i crkve della Pietà, te stoga i ta dva damasta možemo vezati uz firentinsku produkciju iz prve polovine 17. stoljeća.

Drugi su po brojnosti damasti zelene boje. U nekadašnjoj osorskoj katedrali Uznesenja Marijina sačuvao se misni ornat⁴⁹ (pluvijal, misnica, dalmatika, velum, štola i manipul) od zelenog damasta (sl. 14) čiji je dekor jednak onom s dalmatikâ u Pićnu (sl. 11), te se stoga u pogledu datacije i provenijencije osorskog primjerka mogu izvesti jednaki zaključci.⁵⁰ Liturgijski predmet nepoznate izvorne namjene (101 x 63,5 centimetra; prekrivač za ambon?) za čiju su izradu iskorištena četiri fragmenta zelenog damasta (sl. 15) zatečen je u župnoj crkvi Rođenja Blažene Djevice Marije na Silbi. Na njemu zastupljen uzorak identičan

14 Dalmatika iz nekadašnje katedrale sv. Marije u Osoru, detalj (foto: HRZ) Dalmatic from the former Cathedral of St. Mary in Osor, detail (photo: Croatian Restoration Institute /Hrvatski restauratorski zavod/)

48 Pluvijal je bio među eksponatima *Izložbe misnoga ruha i crkvenoga blaga Župe Uznesenja Marijina u Omišlju*, postavljene u galeriji Vijećnica u Omišlju u svibnju 2012. godine. Tom je prilikom nastala priložena fotografija (autor: D. Krizmanić). Ovom prilikom zahvaljujem kolegama iz Konzervatorskog odjela u Rijeci Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture na omogućavanju uvida i ponovne uporabe fotodokumentacije Odjela.

49 Neki dijelovi ornata se mogu vidjeti unutar ostakljenog ormara na gornjem katu *Zbirke sakralne umjetnosti* u Osoru, postavljene u dijelu nekadašnjeg biskupskog (današnjeg župnog) dvora.

50 U usporedbi dalmatika iz Pićna i Osora treba naglasiti da je damast na osorskoj dalmatici okrenut na revers, dok na dalmatici u Pićnu vidimo avers damasta.

je onima na damastima veluma u Skradinu (sl. 13), pluvijala u Omišlju (sl. 12) i Čikulinijeve zastave (sl. 5ab), a sve upućuje na zaključak da istoj skupini treba pridružiti i fragment zelenog damasta sačuvanog u Komiži na otoku Visu (sl. 16). Taj je isječak (22,5 x 15 centimetara)

15 Prekrivač za ambon (?) iz župne crkve Rođenja Blažene Djevice Marije na Silbi. Zbirka tekstila Zadarske nadbiskupije, Zadar (foto: S. Banić)

Lectern cover (?) from the Parish Church of the Birth of the Blessed Virgin Mary on the Island of Silba. Zadar Archbishopric Textile Collection, Zadar (photo: S. Banić)

16 Fragment damasta na misnici u crkvi Gospe od Sedam Žalosti u Komiži (foto: S. Banić)

Damask fragment on a chasuble in the Church of Our Lady of the Seven Sorrows in Komiža (photo: S. Banić)

sekundarno upotrijebljen za popravak stupa prednje strane misnice zatečene u crkvi Gospe od Sedam Žalosti, a unatoč manjim dimenzijama, zbog karakterističnih detalja poput malog ploda mogranja i sitnih šiljastih izboja na grani možemo ga priključiti firentinskim damastima iz prve polovine 17. stoljeća. Iako su se na manipulu iz župne crkve na Premudi (sl. 17) sačuvala tek dva manja fragmenta zelenog damasta, zbog karakterističnog donjeg dijela kantarosa – s prstenastim obodom raščlanjenim nizom kružnica te bazom u obliku dviju masivnih voluta, i ovaj primjerak možemo svrstati u istu skupinu kojoj pripada i damast sa Silbe. U Novoj crkvi u Šibeniku sačuvao se ostatak nepoznatog predmeta (sl. 18) skrojen od šest fragmenata zelenog damasta, čiji se dekor podudara s onima na primjercima iz Čiova (sl. 6) i Pašmana (sl. 10), za koji je pretpostavljeno venecijansko podrijetlo te druga polovina 16. stoljeća kao razdoblje nastanka. Nekoliko fragmenata zelenog damasta ove tipologije upotrijebljeno je i za izradu štole sačuvane u Pustinji Blaca na otoku Braču. Na dostupnoj fotografiji vidljivi su svi već dobro poznati elementi: stilizirani plodovi mogranja, zvjezdasti cvjetovi karanfila, povijene grane i široka vrpca s uzorkom šahovnice. Nažalost, samo na temelju te jedne fotografije, koja nije dovoljno kvalitetna da ovdje bude priložena, nije

17 Manipul iz župne crkve Rođenja Blažene Djevice Marije (nekada sv. Jakova Apostola) na Premudi. Zbirka tekstila Zadarske nadbiskupije, Zadar (foto: S. Banić)

Maniple from the Parish Church of the Birth of the Blessed Virgin Mary (formerly of St. James the Apostle) on the Island of Premuda. Zadar Archbishopric Textile Collection, Zadar (photo: S. Banić)

moguće izvesti konkretnije zaključke o mjestu i vremenu nastanka damasta.⁵¹ Odjeljak o zelenim damastima sačuvanim u našim krajevima završavam s dijelovima misnog ornata (misnica, štola, manipul) u samostanu sv. Frane u Šibeniku. Za izradu prednjeg križa i leđnog stupa misnice (sl. 19) upotrijebljena je zlatnožuta *teletta*⁵² na koju su, na leđnoj strani, aplicirani lik sv. Frane te neidentificirani

⁵¹ Zahvaljujem kolegici dr. sc. Vanji Kovačić iz Konzervatorskog odjela u Splitu Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture na ustupljenim terenskim fotografijama liturgijskog ruha i drugih predmeta od tekstila u Pustinji Blaca.

⁵² *Teletta* je lagana svilena tkanina bez dekora, tkana u tehnici tafta, koja je gusto protkana srebrnom ili pozlaćenom *lamellom* utkanom u tehnici *lancé*. Omjer temeljne i *lancé* potke, koja prekriva cijeli avers tkanine, jest 1:1. Vidi: Orsi Landini, R. (2004.): *I tesori salvati di Montecassino. Antichi tessuti e paramenti sacri*, Pescara, str. 149.

18 Ostatak nepoznatog predmeta (misnice?) u Novoj crkvi u Šibeniku (foto: S. Banić)

Remains of unknown item (chasuble?) in the New Church /Nova crkva/ in Šibenik (photo: S. Banić)

20 Pluvijal u samostanu franjevaca konventualaca sv. Frane u Šibeniku, detalj (foto: S. Banić)

Cope in the convent of Conventual Franciscans of St. Francis in Šibenik, detail (photo: S. Banić)

21ab Misnica u zbirci tekstila župe Porodenja Blažene Djevice Marije u Skradinu, detalji (foto: S. Banić)

Chasuble in the textile collection of the Parish of the Birth of the Blessed Virgin Mary in Skradin, details (photo: S. Banić)

19 Misnica u samostanu franjevaca konventualaca sv. Frane u Šibeniku (foto: S. Banić)

Chasuble in the convent of Conventual Franciscans of St. Francis in Šibenik (photo: S. Banić)

grb.⁵³ Isti grb te jednak lik sv. Frane krasi misnicu i pluvijal iz istog samostana (sl. 20), skrojene od crnog damasta čiji je dekor identičan onome zelenog damasta (sl. 19). Zbog heraldičkog ljiljana te u određenim detaljima bitno razvedenijeg dekora (grane koje se izvijaju i isprepliću, ponavljanje motiva kantarosa i na ornamentu cvijeta čkalja) može se pretpostaviti da su i ova dva damasta nastala u Firenci tijekom prve polovine 17. stoljeća.

.....
53 Grb i lik sv. Frane, prikazan u trenutku dok prima stigme, izrađeni su u tehnici koja bi se mogla opisati kao kolaž složen od komadića vezenog i oslikanog satena (lice, dlanovi i stopala), oslikane *telette* boje bjelokosti (habit), zlatno žute *telette* (aureola) te od svilenih niti s metalnim ovojnicama. Grb je uokviren kartušom, a sastoji se od plavog štita (plava *teletta*) u čijem je donjem dijelu dvanaest piramidalno postavljenih topovskih kugli (od zlatno žute *telette*), iznad kojih je šesterokraka zvijezda. Podno istog grba na pluvijalu misnog ornata od crnog damasta izvezena su slova PM SM. U *Il re d'armi di Sebenico* Fridrika Antuna Galvanija (Venecija, 1884.) takvog grba našalost nema, kao ni u *La nobiltà veneta* Casimira Freschota (Venecija, 1707.).

22 Prednji križ misnice iz nekadašnje katedrale sv. Marije u Osoru (foto: HRZ)
Front cross of the chasuble from the former Cathedral of St. Mary in Osor (photo: HRZ)

23ab Misnica u katedrali Uznesenja Blažene Djevice Marije u Krku, detalj i total leđne strane (foto: S. Banić)
Chasuble in the Cathedral of the Assumption of the Blessed Virgin Mary in Krk, detail and total of the back (photo: S. Banić)

24abc Isječci damasta na misnici iz župne crkve Pohođenja Blažene Djevice Marije u Molatu. Zbirka tekstila Zadarske nadbiskupije, Zadar (foto: S. Banić)

Damask segments on the chasuble from the Parish Church of the Visitation of the Blessed Virgin Mary in Molat. Zadar Archbishopric Textile Collection, Zadar (photo: S. Banić)

25 Pluvijal u samostanu franjevac konventualaca sv. Frane u Šibeniku, detalj (foto: S. Banić)

Cope in the convent of Conventual Franciscans of St. Francis in Šibenik, detail (photo: S. Banić)

Osim na ornatu iz samostana sv. Frane, crni damast je upotrijebljen i za izradu misnice u skradinskoj zbirci tekstila (sl. 21a). I raport ovog primjerka gradi se izmjenjivanjem motiva prisutnih i na drugim damastima, s iznimkom školjke (jakobove kapice) koja se ovdje vidi iznad *fleur de lisa* (sl. 21b), dok se na ostalim damastima ne javlja. Ovaj se damast već na prvi pogled od drugih izdvaja po značajno reduciranim dimenzijama raporta: umjesto uobičajenih (približnih) 150 centimetara, ovdje visina iznosi tek 60,5 centimetara. Misnica, štola i manipul u katedrali

Uznesenja Blažene Djevice Marije u Krku (sl. 23b) izrađeni su od damasta neobične nijanse, koja bi se u paleti boja mogla smjestiti između zagasitožute (oker) i blijedozelene. Na prvi pogled dekor ovog damasta jednak je onome na crnom skradinskom primjerku, međutim ipak se razlikuju u dimenzijama raporta (visina krčkog iznosi 71 centimetar) te u sitnijim detaljima (na primjerku iz Krka, primjerice, nema motiva školjke; sl. 23a). Zbog prisutnog motiva ljipljana te umnogome razrađenijeg dekora, i ova bismo dva damasta mogli pridružiti primjercima nastalima u Firenci u prvoj polovini 17. stoljeća.

Osam fragmenata damasta čija boja (oker) donekle podsjeća na nijansu damasta u Krku upotrijebljeni su za izradu prednjeg križa, leđnog stupa i ovratnika misnice iz župne

crkve Pohodjenja Blažene Djevice Marije u Molatu (sl. 24abc). Svi fragmenti dokumentiraju uže dijelove dekora, no unatoč tomu sasvim je razvidno da je riječ o segmentima damasta velikog raporta, sa stiliziranim plodovima mogranja i povijenim granama iz kojih izbija zašiljeno lišće. Izgleda da bi se najznačajnije mogao približiti dekorima zelenog i crnog damasta iz samostana sv. Frane u Šibeniku (sl. 19, 20).

Od ljubičastog damasta u čijem se dekoru umnogome zrcale odlike damastâ „predvođenih“ *parochetom* iz Zbirke Fortuny sačuvalo se više fragmenata sekundarno upotrijebljenih za ispunu prednjeg križa i leđnog stupa dviju misnica iz katedrale u Osoru (sl. 22). Ovo je ujedno jedini ljubičasti damast „tipologije Gnalić“ dosad evidentiran u Hrvatskoj. Isto vrijedi i za damast plave boje, od kojeg su skrojeni pluvijal (sl. 25), dvije dalmatike i manipul u samostanu sv. Frane u Šibeniku. Iako se lampas na rubnom pojasu pluvijala kao i vez na njegovoj kapuljači mogu datirati u drugu polovinu 16. stoljeća, mišljenja sam da bi (firentinski) damast trebalo datirati u na početak 17. stoljeća. Od ostalih primjeraka ne razlikuje se samo po boji, već i po nekoliko sitnih detalja, od kojih se posebno ističe „prstenasta“ vitica koja se ponegdje ovija oko grančica mogranja.

ZAKLJUČAK

Damasti koje zbog njihovih dekora možemo uvjetno nazvati „damastima tipologije Gnalić“ u Hrvatskoj su do danas sačuvani u značajnom broju primjeraka, koji se zbog varijacija u dekoru mogu pobliže datirati unutar dugog razdoblja njihove produkcije (1550. – 1650.) te se ujedno, zahvaljujući motivu heraldičkog ljljana, među njima mogu prepoznati oni firentinskog podrijetla. Dok su u Veneciji i Trevisu sačuvana i dva *brocatellea* ovakvog uzorka, što dokazuje da je taj iznimno tražen dekor bio izvođen i na tkaninama koje nisu tkane u konstrukciji damasta, sve kod nas zabilježene tkanine ovog dekora su damasti. U najvećem broju slučajeva sačuvani su na liturgijskim predmetima, dok je samo jedan predmet svjetovne namjene. Mogućnost da je damast s Gnalića izvorno bio namijenjen uvaženoj osobi u Carigradu, činjenica da je liturgijsko ruho od istovjetnih damasta dio istaknutih sakralnih inventara (poput onih katedrale u Veroni, katedrale u Volterri ili samostanske crkve Santa Maria Gloriosa dei Frari u Veneciji) te podatak o mletačkim senatorskim togama koje su se u drugoj polovini 16. stoljeća krojile od ovakvih damasta, govore u prilog skupocjenosti ovih tkanina te o istančanom ukusu domaćih naručitelja. Količina dosad prepoznatih primjeraka sačuvanih u Hrvatskoj – gdje se posebno ističe samostan sv. Frane u Šibeniku, s čak četiri reprezentativna misna ornata izrađena od damastâ ove tipologije – daje naslutiti da bi u budućnosti ovaj „katalog“ vrlo vjerojatno mogao biti proširen novim nalazima.

LITERATURA

- Amendolagine, F.; De Feo, R.; Ganzer, G. (ur.) (1993.): *Francesco Montemezzano in Palazzo Ragazzoni-Flagnini-Bilia: arte, storia e cultura nel Giardino della Serenissima*, Sacile.
- Argentieri Zanetti, A. (1987.): *Dizionario tecnico della tessitura*, Udine.
- Banić, S. (2012.): Prilog poznavanju sakralnih inventara otoka Raba: najvrjedniji povijesni tekstili sačuvani na misnom ruhu i drugim dijelovima liturgijske opreme, u: Andrić, J.; Lončarić, R.: *Rapski zbornik II.*, Zagreb.
- Bertone, M. B. (1991.): *Paramenti sacri di Ovaro*, Udine.
- Bezić Božanić, N. (2005.): Liturgijski predmeti u župi Sv. Jakova, u: Radić, D. (gl. ur.), *Župa Sv. Jakova Čiovo – Trogir*, Trogir.
- Borošak-Marijanović, J. (1996.): *Zastave kroz stoljeća. Zbirka zastava i zastavnih vrpca Hrvatskoga povijesnog muzeja*, Zagreb.
- Bova, A. (gl. ur.) (2010.): *L'avventura del vetro: dal Rinascimento al Novecento tra Venezia e mondi lontani*, Milano.
- Buss, C. (ur.) (1997.): *Seta e colore*, Collezione Antonio Ratti, Vol. VI, Milano.
- Cataldi Gallo, M. (1999.): *Galleria Nazionale di Palazzo Spinola – Tessuti*, Genova.
- Ciatti, M. (ur.) (1994.): „*Drappi, velluti, taffetà et altre cose*“ *Antichi tessuti a Siena e nel suo territorio*, Siena.
- Cottini Petrucci, V. (1991.): *Seta a Genova 1491-1991.*, Genova.
- Cuoghi Costantini, M. – Silvestri, I. (2010.): *La Collezione Gandini. Tessuti del Medioevo e del Rinascimento*, Bologna.
- Davanzo Poli, D. (ur.) (1987.): *Tessuti – inventario*, Collana queriniana 2, Fondazione scientifica Querini Stampalia, Venezia.
- Davanzo Poli, D. (1988.): *I mestieri della moda a Venezia dal XIII al XVIII secolo*, Venezia.
- Davanzo Poli, D. (1994.): *Tessuti antichi. Tessuti – Abbigliamento – Merletti – Ricami. Secoli XIV-XIX*, Treviso.
- Davanzo Poli, D. (2006.): I reperti tessili di Gnalić, u: Guštin, M.; Gelichi, S.; Spindler, K. (ur.): *The Heritage of the Serenissima. The Presentation of the Architectural and Archaeological Remains of the Venetian Republic*, Koper.
- Davanzo Poli, D. (2008.): *Le collezioni della Fondazione di Venezia. I tessili Fortuny di Oriente e Occidente*, Torino.
- Davanzo Poli, D. (2008.): I merletti e i tessuti della Pietà, u: Ponzetta, A. T. (ur.), *La Pietà a Venezia. Arte, musica e cura dell'infanzia fra tradizione e innovazione*, Venezia.
- Davanzo Poli, D. – Riccadona, N. M. (2014.): *Otto secoli di arte tessile ai Frari. Sciamiti, velluti, damaschi, broccati, ricami*, Padova.

- De Sabbata, E. (2006.): I manufatti tessili, u: Goi, P. (ur.), *Storia e Arte nel Pordenonese III. Museo Diocesano d'Arte Sacra. L'Arredo*, Pordenone.
- Demori Staničić, Z. (2008.): Figuralni umjetnički vez obrednog ruha iz vremena renesanse u Dalmaciji i Istri, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* (32), Zagreb.
- Durian-Ress, S. (1991.): *Textilien Sammlung Bernheimer. Paramente 15.-19. Jahrhundert*, München.
- Digilio, D. (1991.): Parati della Cattedrale di Volterra, *Arte Tessile* (2), Firenze.
- Digilio, D. (1994.): Echi della Controriforma nel rinnovo delle vesti liturgiche, u: Martignoni, R. (ur.), *La cattedrale di Volterra tra maniera e riforma*, Venezia.
- Ericani, G. – Frattaroli, P. (ur.) (1993.): *Tessuti nel Veneto. Venezia e la Terraferma*, Verona.
- Filep, A.; Jurdana, E.; Pandžić, A. (ur.) (2013.): *Gnalić – blago potonulog broda iz 16. stoljeća. Izbor iz zbirke „Teret potopljenog broda iz 16. stoljeća“ Zavičajnog muzeja Biograd na Moru*, katalog izložbe, Zagreb.
- Flury-Lemberg, M. (1988.): *Textile conservation and research. A documentation of the Textile Department on the occasion of the twentieth anniversary of the Abegg Foundation*, Bern.
- Kalauz, K. (1998.): Kroz crkvenu umjetnost, u: Lambaša, G. (ur.), *Na slavu Božju: 700 godina Šibenske biskupije*, Šibenik.
- Mackie, L. W. (2003.): The Origins and Influences of Silk Damasks in the Topkapi Palace in Istanbul During the 16th Century, *Bulletin du CIETA* (80), Lyon.
- Mileusnić, Z. (ur.) (2006.): *Brodolom kod Gnalića*, Biograd na Moru.
- Morazzoni, G. (1941.): *Mostra de le antiche stoffe Genovesi dal secolo XV al secolo XIX*, Genova.
- Orsi Landini, R. (2004.): *I tesori salvati di Montecassino. Antichi tessuti e paramenti sacri*, Pescara.
- Pavon, M. (1972.): *Forme e tecniche nell' arte tessile*, Treviso.
- Pedani, M. P. (2000.): Safiye's Household and Venetian Diplomacy, *Turcica* (32), Paris.
- Peri, P. (1992.): I parati liturgici di Caldarola, u: Dal Poggetto, P. (ur.), *Le arti nelle Marche al tempo di Sisto V*, Milano.
- Petricioli, S. (1974.): Kulturno-historijsko značenje hidroarheološkog nalaza kod Gnalića, u: Uranija, V. (gl. ur.), *Zadarsko otočje*, Zadar.
- Petricioli, S. (1981.): Deset godina rada na hidroarheološkom nalazu kod Gnalića, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* (6/7), Zagreb.
- Petricioli, S. (1990.): O Zakladi Abegg u Riggisbergu kod Berna i o knjizi Metchild Flury-Lemberg „Textil-Konservierung“, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* (16), Zagreb.
- Raby, J. (2007.): The Serenissima and the Sublime Porte: Art in the Art of Diplomacy, 1453-1600, u: Carboni, S. (gl. ur.), *Venice and the Islamic World 828-1797*, New York.
- Radulić, K. (1970.): Damast, *Vrulje – Glasilo Narodnog muzeja u Zadru* (1), Zadar.
- Scaramellini, G. (ur.) (2002.): *I tesori degli emigranti. I doni degli emigranti della provincia di Sondrio alle chiese di origine nei secoli XVI-XIX*, Milano.
- Tomičić, J. (gl. ur.) (1988.): *Prošlost i baština Vinodola*, Zagreb.
- Turrin, P. (1977.): Schede, u: Mariacher, G. (ur.), *Stoffe antiche del Friuli Occidentale sec. XVI-XIX*, Udine.

Summary

DAMASK FROM THE GNALIĆ SHIPWRECK SITE AND SIMILAR EXAMPLES PRESERVED IN CROATIA

Damask from the Gnalić shipwreck site is certainly the most important textile finding of Croatian archaeology, which, due to its length and intactness, precise date (1583) and Venetian provenience as well as the fact that it remained preserved after almost four centuries under the sea, has become famous also among international professional circles. Several foreign experts referred precisely to the Gnalić damask when describing and dating similar damasks preserved in Italy, which were woven in the then manufactures over a long period – approximately between 1550 and 1650. However, the Croatian texts on the Gnalić damask bolt did not mention comparative examples known from foreign literature, while other examples preserved in Croatia remained mostly unrecognised. Along with pointing to textiles of the same decorative typology published in foreign literature, the paper presents all damasks of similar pattern recorded up to this day in Croatia. The majority of those date back

to the first half of the 17th century and were woven in Florentine workshops. According to the research of Domenica Digilio, the Florentine origin is revealed by the *fleur de lis* that does not appear in variants woven in Venice. Damasks preserved in Croatia come in nuances of all the colours also recorded abroad: red (crimson), green, (ochre) yellow, violet, black and blue. Such quantity of preserved examples stems from the fact that they were woven over a long period of time, not only in Venice but also in other silk industry centres, and were used equally to make liturgical vestments, men and women clothes and for furnishing. Although the quantity of examples recorded so far in Croatia is impressive – particularly outstanding is the convent of Conventual Franciscans of St. Francis in Šibenik, with as many as four sets of vestments made of damasks of this typology – this “catalogue” will most probably gain more entries in the future.